

פרק ט"ז / דוד, ציבא ושמעי בן גרא

היה במצוקה קשה, וכשבאה לו עזרה,³ נטה באופן טבעי למי שסייע לו, ולא דקדק במניעיו.⁴ ברם, נראה שהתשובה לעניין מורכבת יותר, ושורשה בעבר – במערכת היחסים שבין דוד ובין אביו של מפיבושת, יהונתן בן שאול.

בשיעורינו לספר שמ"א, ובמיוחד בשיעורינו לפרק כ' שם (שיעורים 39–40), הרחבנו את הדיבור על מורכבות היחסים שבין דוד ויהונתן. ראינו שם כי למרות האהבה הגדולה שבין שני האישים – אהבה שנעשתה סמל ל"אהבה שאינה תלויה בדבר" (אבות פ"ה מט"ז) – לא התגשמו חלומותיו של יהונתן על מלכות משותפת עם דוד (עייני שמ"א כ"ג, ז). ביארנו כי למרות אהבה זו, נותר מחסום אחד שיהונתן לא עבר. גם בסוף פרק כ' בשמ"א, ששם הגיעה מסירותו של יהונתן לדוד לשיאה, עדיין נותרו משני צדי המתרס: "ויקם וילך, ויהונתן בא העיר" (שמ"א כ"א, א). יהונתן לא היה יכול לנטוש את מקומו לצד אביו, ובכך כך את גורלו בגורל אביו: תחת להיות משנה למלך דוד, נפל בקרב לצד שאול.

כיצד ראה זאת דוד? האם הבין ללבו של יהונתן? כלום חש בעומק הדילמה הטרגית שהיה נתון בה? או שמא ציפה ממנו להצטרף אליו, ואולי אף יותר מכך: שמא קיננה אי שם בתודעתו המחשבה שלמרות הצהרותיו, יהונתן מעוניין להישאר לצד אביו כדי לירש בבוא היום את מקומו?

דומה שהישארות יהונתן לצד שאול אכן הטרידה את דוד. דוד מקונן: "שאל ויהונתן הנאֵהבים והנעימים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרְדוּ" (א', כג); ומבין השיטין עולה כאבו הגדול: לולא נשארתי, יהונתן, לצד אביך בחייו, לא היית מוצא עמו את מותך!

כך גם תובן התופעה המעניינת, שהשורש אה"ב מתאר רק את יחסו של יהונתן לדוד,⁵ ובשום מקום לא נאמר שדוד אהב את יהונתן; ואף בקינתו אמר דוד "נִפְלְאָתָה אֶהְבֶּתְךָ לִי מֵאֲהָבַת נָשִׁים" (שמ"ב א', כו). אין ספק שלדוד היו רגשות עמוקים כלפי יהונתן ("נְעֻמַתְּ לִי מְאֹד" [שם]), אך העדר הפועל אה"ב – אל מול ריבוי היקריותו אצל יהונתן – אומר דרשני, ודומה שהוא נובע מאותה מידה של אכזבה שחש דוד מן העובדה שיהונתן לא הצטרף אליו בנדודיו.⁶

א. החטא

לאחר שהתחיל לרדת בשיפולי הר הזיתים, דוד פוגש במפתיע באישיות בלתי-צפויה, ומתרחשת דרמה קצרה:

(א) וְדוֹד עָבַר מֵעֵט מְהֻרָאשׁ וְהָנָה צִיבָא נֶעַר מְפִיבֶשֶׁת לְקֶרְאָתוֹ וְצָמַד חֲמָרִים חֲבָשִׁים וְעֲלִיָּהֶם מֵאֲתִים לָחֶם וּמָאָה צְמוּקִים וּמָאָה קִיץ וְנִבֵּל יָיִן: (ב) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל צִיבָא מָה אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמֶר צִיבָא הַחֲמוּרִים לְבֵית הַמֶּלֶךְ לְרִכֵּב וְהַלְחָם וְהַקִּיץ לְאֹכֹל הַנְּעָרִים וְהַיָּיִן לְשִׁתּוֹת הַיַּעַף בְּמִדְבָּר: (ג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וְאַיִה בֶּן אֲדֹנֶיךָ וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל הַמֶּלֶךְ הִנֵּה יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַם כִּי אָמַר הַיּוֹם יֵשִׁיבוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת מַמְלְכוֹת אֲבִי: (ד) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִבָא הִנֵּה לָּךְ כָּל אֲשֶׁר לְמְפִיבֶשֶׁת וַיֹּאמֶר צִיבָא הַשְּׁתַחֲוִיתִי אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנֵי הַמֶּלֶךְ:

זהו הפרק השני במערכת היחסים המורכבת שבין דוד, ציבא ומפיבושת, שעל ראשיתה עמדנו בהרחבה לעיל פרק ט' (שיעור 19). ראינו שם כי לאחר מות שאול השתלט ציבא על נכסי בית שאול ודחק את רגלי מפיבושת הפיסח, שחי בעבר הירדן אצל מכיר בן עמיאל. דוד, שביקש לגמול חסד עם יהונתן בן שאול, אביו של מפיבושת, תיקן את המצב, החזיר את הנכסים לידי מפיבושת, ואף אירח אותו על שולחנו דרך קבע. עוד ציינו שם כי ציבא המתין לשעת כושר להחזרת המצב לקדמותו. שעת כושר זו הגיעה כעת.

ציבא מביא לדוד צידה לדרך, וכשדוד שואל היכן מפיבושת, הוא מספר שהלה נותר בירושלים בציפייה להשבת הממלכה לידיו. דוד פוסק מיד "הִנֵּה לָּךְ כָּל אֲשֶׁר לְמְפִיבֶשֶׁת". פסיקה זו מעוררת תמיהה, מכמה סיבות:

- א. דוד פוסק בלא לשמוע את הצד השני.
 - ב. דוד פוסק על פי דבריו של ציבא, שהוא ללא ספק נוגע בדבר, על פי המתואר בפרק ט'.
 - ג. דוד מתעלם מן העובדה שמפיבושת נכה, ולכן אינו נייד ותלוי באחרים.
 - ד. גם הטענה ששם ציבא בפי מפיבושת מגוחכת לחלוטין: האומנם יעלה על הדעת שמפיבושת סבר לתומו כי מרד אבשלום, שתוכנו בקפידה רבה, לא נועד אלא להשיב למלכות את מפיבושת הפיסח, נצר לבית שאול!?
- ובכן, מה גרם לחטא זה? כיצד טעה דוד טעות חמורה כל כך? מובן שניתן לתלות זאת בנסיבות שהיה נתון בהן: דוד

3 מתנתו של ציבא מזכירה מאוד מתנה אחרת שניתנה לדוד – מתנתה של אביגיל, אשת נבל הכרמלי: "וְתַמְהָר אֲבִיגַיִל וְתַקַּח מֵאֲתֵימֶם לֶחֶם וְשֵׁנִים נִבְלִי יָיִן וְחֶמֶשׁ צֹאן עֲשׂוֹיִת וְחֶמֶשׁ סָאִים קָלִי וּמָאָה צְמוּקִים וּמֵאֲתֵימֶם דְּבָלִים וְתַשֵּׁם עַל הַחֲמָרִים" (שמ"א כ"ה, יח). נראה שבדרך זו המקרא מחזק את התחושות שחש דוד בשעת החלטתו: נבל השיב לדוד "רְעָה תַּחַת טוֹבָה" (שם, כא), וכעת דוד סבור כי גם מפיבושת נוהג כלפיו כך.

4 ציבא מתגלה כאן כאיש ערום במיוחד: הוא 'מהמר' שדוד ישוב למלכות ויקיים את הבטחתו. ספק אם רבים בעם ישראל ניחנו בראייה רחוקה דייה להאמין בשעה זו ביכולתו של דוד לחזור למלכותו.

5 ראה שמ"א י"ח, א, ג, כ', יז (שלוש פעמים בפסוק!).

6 יש בכך מידה של דמיון ליחסיו עם אחות יהונתן, מיכל בת שאול, וגם על כך עמדנו בהרחבה בשיעורים על פרקי מיכל.

הרגו את איש בושת; אך הם פעלו מעניין אישי, ולא כשלוחיו של דוד, ומעשיהם הביאו לו מורת רוח.¹²

על כל פנים, עבור דוד היה מעשהו של שמעי עונש – ולא רק על פרשת בת שבע, אלא גם על פסיקתו המוטעית בעניין ציבא ומפיבושת.

בשלב זה מתפתח במחנה דוד ויכוח:

(ט) וַיֹּאמֶר אַבְיָשִׁי בֶן צְרוּיָה אֶל הַמֶּלֶךְ לָמָּה יִקְלַל הַכֶּלֶב הַמֵּת הַזֶּה אֶת אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ אֲעֲבֹרָה נָא וְאֶסְיְרָה אֶת רֵאשׁוֹ: (י) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כֹּה יִקְלַל כִּי ה' אָמַר לוֹ קַלֵּל אֶת דָּוִד וְיִמִּי לֵאמֹר מִדּוֹעַ עֲשִׂיתָהּ כֵּן: (יא) וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אַבְיָשִׁי וְאַל כָּל עֲבָדָיו הִנֵּה בְנֵי אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּנִּי מִבְּקֶשׁ אֶת נַפְשִׁי וְאַף כִּי־13 עָתָה בֶן הַיְמִינִי הִנְחוּ לוֹ וְיִקְלַל כִּי אָמַר לוֹ ה': (יב) אוֹלֵי יִרְאֶה ה' בְּעֵינַי [בעונוי כתיב]¹⁴ וְהָשִׁיב ה' לִי טוֹבָה תַּחַת קִלְלָתוֹ הַיּוֹם הַזֶּה:

ויכוח זה אופייני מאוד למערכת היחסים שבין דוד ובין בני אחותו צרויה. אין זה הוויכוח הראשון של דוד עם אבישי בן צרויה בעניין רצונו של הלז להרוג אדם. הוויכוח הקודם היה בשעת המרדפים של שאול אחרי דוד, כשירדו השניים למחנה שאול השרוי בתרדמת א-לוהים (שמ"א כ"ו):

וַיָּבֵא דָוִד וְאַבְיָשִׁי אֶל הָעָם לִלְלָה וְהִנֵּה שְׂאוֹל שָׁכַב יָשֵׁן בַּמַּעְגָּל וְחִנִּיתוּ מְעוֹכָה בְּאַרְץ מְרֹאשְׁתּוֹ וְאַבְנֵי וְהָעָם שָׁכְבִים סְבִיבֹתָיו. וַיֹּאמֶר אַבְיָשִׁי אֶל דָּוִד סֵגֵר אֶ-לֵהִים הַיּוֹם אֶת אוֹיְבֶךָ בַּיָּד וְעָתָה אֲכַנּוּ נָא בְּחִנִּית וּבְאַרְץ פְּעַם אַחַת וְלֹא אֲשַׁנֶּה לוֹ. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אַבְיָשִׁי אַל תִּשְׁחִיתֵהוּ כִּי מִי שֶׁלַח יָדוֹ בְּמִשְׁיַח ה' וְנָקָה. וַיֹּאמֶר דָּוִד חַי ה' כִּי אִם ה' יִגְפְּנוּ אוֹ יוֹמוֹ יָבוֹא וְיָמָת אוֹ בְּמִלְחָמָה יֵרֵד וְנִסְפָּה. חֲלִילָה לִי מִה' מִשְׁלַח יָדִי בְּמִשְׁיַח ה' (שמ"א כ"ו, ז-א).

נשים לב לדמיון שבין שני הסיפורים: בשני המקרים אבישי מבקש את רשותו של דוד להרוג את יריבו ("אכנו נא", "אעברה נא"); ובשני המקרים דוד מסרב – אף שהוא מכיר כי יריבו בן מוות – ומניח את הדין לקב"ה. אמנם יש הבדל בין הסיבות שנתן דוד להתנגדותו: להריגת שאול התנגד דוד משום היותו "משיח ה'", ואילו בשמעי סירב לפגוע מפני שראה בו שליח מאת ה' להענישו.

ובכן, ייתכן שבשעה ששמע דוד שמפיבושת יושב בירושלים ומצפה לקבל את המלכות, מתעוררת בו – אולי בתת-מודע – תחושת האכזבה והתסכול מהתנהגותו של יהונתן בעבר, בבריחתו הקודמת למדבר יהודה. הוא מזהה דפוסי התנהגות מקבילים אצל האב והבן, והדבר מקשה עליו עוד יותר לשקול את הדברים בהיגיון. שוב אין הוא יכול לדון בדבר בכובד ראש ובאובייקטיביות, והוא ממהר להכריז: "הִנֵּה לָךְ כָּל אֲשֶׁר לַמְּפִיבֹשֶׁת!".

פרשה מורכבת זו טרם באה אל סופה. בפרק י"ט נחזור אליה בע"ה, ונעמוד על סיומה הטרגי.

ב. העונש

העונש על מעשהו של דוד אינו מאחר לבוא:

(ה) וַיָּבֵא הַמֶּלֶךְ דָּוִד עַד בְּחוּרִים וְהִנֵּה מִשֶׁם אִישׁ יוֹצֵא מִמִּשְׁפַּחַת בֵּית שְׂאוֹל וְשָׁמוֹ שְׁמַעִי בֶן גֵּרָא⁷ יֵצֵא יְצוּא וּמְקַלֵּל: (ו) וַיִּסְקַל בְּאֲבָנִים אֶת דָּוִד וְאֶת כָּל עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְכָל הָעָם וְכָל הַגִּבּוֹרִים מִימִינוֹ וּמִשְׂמָאלוֹ: (ז) וְכֹה אָמַר שְׁמַעִי בְּקִלְלוֹ יָצָא אִישׁ הַדְּמִים וְאִישׁ הַבְּלִעַל: (ח) הָשִׁיב עֲלֶיךָ ה' כָּל דְּמֵי בֵּית שְׂאוֹל אֲשֶׁר מְלַכְתָּ תַּחַתּוֹ וַיִּתֵּן ה' אֶת הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם בְּנֵךְ וְהִנֵּךְ בְּרַעְתֶּךָ כִּי אִישׁ דְּמִים אָתָּה:

קשה שלא לראות את הקשר שבין החטא ובין העונש: בפסיקתו לטובת ציבא פגע דוד לא רק במפיבושת, אלא בבית שאול כולו. אשר על כן, מיד לאחר מכן הוא נתקל באיש ממשפחת בית שאול, המקלל אותו ומסקלו באבנים.

לגופו של עניין, ברור שטענתו של שמעי בן גרא איננה מוצדקת. שמעי מאשים את דוד בשפיכת דמי בית שאול, כדרכם של מלכים להשמיד את בית המלוכה שקדם להם.⁸ סביר להניח שבייחוד האשים שמעי את דוד בהריגת איש בושת בן שאול⁹ ובהריגת אבנר בן נר,¹⁰ בן דודו של שאול ושר צבאו; ושמה האשימו אף בדמיהם של שבעת צאצאי שאול שהוקיעו הגבעונים (עיין להלן פרק כ"א).¹¹ אך כבר ראינו שלדוד לא הייתה כל כוונה לפגוע באנשים אלו, אדרבה, הוא נהג תמיד בזהירות מרובה הן בשאול עצמו, שאותו היו לו שתי הזדמנויות להרוג (עיין שמ"א פרקים כ"ד וכ"ו), הן בצאצאיו. אמנם יואב בן צרויה הרג את אבנר, ורכב ובענה

7 שם זה טיפוסי מאוד לשבט בנימין: בשם שמעי נקרא גם נציב שלמה בארץ בנימין (מ"א ד', יח), ואף סבו של מרדכי (אסתר ב', ה); וגרא היה אחד מבניו של בנימין (בראשית מ"ו, כא), וכך נקרא גם אביו של אהוד, מן השופטים משבט בנימין (שופטים ג', טו).

8 כשם שהשמיד בעשא את בית ירבעם (מ"א י"ד, יד; ט"ו, כז-ל) והוא את בית אחאב (מ"ב ט', ו-י; י', יא).

9 עיין לעיל פרק ד' ובשיעורים 9-10 שם.

10 עיין לעיל פרק ג' ובשיעורים 7-8 שם.

11 אמנם פרשה זו באה רק בפרק כ"א, אך פרקים כ"א-כ"ד הם נספחים לספר, שאינם מסודרים בסדר כרונולוגי, ואפשר שהאירועים הנזכרים בהם קרו בשלבים מוקדמים יותר בחיי דוד. מכל מקום, ברור לחלוטין שאין להאשים את דוד בהריגתם של אלו, שנעשתה בצו ה' כדרך ההפסקת הרעב, עיין שם.

12 לכל היותר ניתן להאשים את דוד בחוסר זהירות מפני מגמותיהם של אנשים אלו, וכפי שצינינו שם. אך ברי שאחריות עקיפה זו רחוקה מאוד מן המגמות השליליות שייחס שמעי בן גרא לדוד.

13 הצירוף "ואף כ"ו", משמעו בדרך כלל 'קל וחומר', כפי שהעירו בעבר (ראה שיעורינו לספר שמ"א – שיעור 26 הערה 6, שיעור 41 הערה 5 ושיעור 44 הערה 2; ובשיעורינו לספר שמ"ב, שיעור 10 הערה 3).

14 רד"ק מסביר שלפי הכתיב, "בעוני", הכוונה היא שה' יראה בעוניו של דוד (בדומה לאמור בבראשית כ"ט, לב: "וַיִּתְהַר לָאֵהָ וַיִּתְלַד בֶּן וַיִּתְקַרָּא שְׁמוֹ יְהוֹנָדָן כִּי אָמְרָה כִּי יָרָא ה' בְּעֵינָי כִּי עָתָה יִאֲהַבְנֵי אִישִׁי"). בביאור הקרי, "בעיני", נחלקו המפרשים: רש"י פירש "בדמעת עיניו"; רד"ק – "כמו בעיני שאני בר"; ואילו רלב"ג הציע "בעבור עיני והרצון בזה בעבור מה שעני רואה מהבזויים האלו ואני סובלם לכבוד הש"י".

התואר "בני צרויה" מוסב גם על יואב, ודוד כבר נקט בו בנוגע למעשה אלים אחר של בני צרויה – הריגת אבנר בן נר, שאף היא לא הייתה מוצדקת, ואף באה בעיתוי רע במיוחד (עיין פרק ג' ובשיעורים 6-8 שם): "וְהָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּנֵי צְרוּיָה קָשִׁים מִמֶּנִּי יְשָׁלֵם ה' לְעֵשֶׂה הַרְעָה כְּרַעְתּוֹ" (ג, לט). גם שם אמר דוד שה' הוא השופט, אלא ששם אמר זאת על שיפוטו של הקב"ה את בני צרויה עצמם. דוד רואה אפוא את דברי אבישי כאן כחלק מן התופעה הכללית של "בני צרויה", שאינם יודעים לרסן את עצמם במקום שנדרש ריסון.

על כל פנים, דוד נכון להמשיך לסבול את הייסורים, ושמעו בן גרא איננו מרפה ממנו:

(יג) וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְאֲנָשָׁיו בְּדָרֶךְ וְשָׁמְעֵי הַלֶּךְ בְּצֹלַע הַהָר לְעִמּוֹתוֹ הַלּוֹךְ וַיִּקְלַל וַיִּסְקַל בְּאֲבָנִים לְעִמּוֹתוֹ וַיַּעֲפֹר בְּעֶפְרָי: (יד) וַיָּבֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ עֵינֵי וַיִּנְפְּשׁ שָׁם:

כמו לסיפור ציבא ומפיבושת, גם לסיפור זה יש המשך בסיומו של מרד אבשלום בפרק י"ט, ובע"ה נעמוד עליו שם. אך נזכיר כבר כאן כי אף שבשעה זו לא רצה דוד לפגוע בשמעו, אין לראות בכך מחילה על מעשיו. אדרבה, דומה שדוד נשא כל חייו את ההשפלה והבושה שספג משמעו בן גרא, ועל כן תפס הלז מקום מיוחד בצוואתו לשלמה: "וְהִנֵּה עִמָּךְ שָׁמְעֵי בֶן גֵּרָא בֶן הַיְמִינִי מִבְּחָרִים וְהוּא קָלְלֵנִי קָלְלָה נִמְרָצָת בַּיּוֹם לְכַתִּי מַחְנִים... וַיִּדְעַת אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לוֹ וְהוֹרְדָת אֶת שִׁיבְתוֹ בְּדָם שְׂאוֹל" (מל"א ב, ח-ט). ציווי זה מחדד את קבלת הדין של דוד כעת: קללתו של שמעי פגעה בדוד מאוד, אך הוא קיבל את ייסוריו באהבה ובהבנה מלאה שהם עונש מאת ה' על עוונותיו.

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תש"ע *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
